

על אהבה ושנאה

ספר ויקרא נמצא במרכז התורה. ובמרכזו של ספר ויקרא נמצא "קוד הקדושה", פרק יט, הפותח בקריאה המהדהדת "קדושים תהיו כפי קדוש אני ה' אלהיכם". ובמרכז פרק יט טמונה פסקה קצרה - שעל פי מיקומה, ושמה לא רק על פיו, היא ציר התורה ושיאה:

לא תשנא את אחיך בלבבך.

הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא.

לא תקם ולא תטר את בני עמך,

ואהבת לרעך כמוך. אני ה' (ויקרא יט, יז-יח)

בשיחה זו אני רוצה לבחון את הציווי השני כאן, "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא". הרמב"ם והרמב"ן רואים כאן שניהם שני רובדי משמעות שונים למדי. כך מנסח זאת הרמב"ם:

כשיחטא איש לאיש, לא ישטמנו וישתוק, כמו שנאמר ברשעים "ולא דבר אבשלום עם אַמְנוֹן לְמַרְע וְעַד טוֹב כִּי שָׁנָא אֲבִשְׁלוֹם אֶת אַמְנוֹן" (שמ"ב יג, כב); אלא מצווה עליו להודיעו ולומר לו, "למה עשית לי כך וכך

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

ולמה חטאת לי בדבר פלוני?" שנאמר "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא". ואם חזר וביקש ממנו למחול לו, צריך שימחול - ולא יהא המוחל אכזרי. שנאמר "ויתפלל אברהם אל האלהים" ולהחלמת אבימלך שחטא לו (בראשית כ"ז).

הרואה את חברו שחטא, או שהוא הולך בדרך לא טובה, מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים, שנאמר "הוכח תוכיח את עמיתך"¹.

וכמותו הרמב"ן:

ואמר "הוכח תוכיח את עמיתך", [זו] מצוה אחרת [מ]לא תשנא את אחיך בלבבך, והיא ללמדו תוכחת מוסר. "ולא תשא עליו חטא" שיהיה עליך אשם כאשר יחטא ולא הוכחת אותו...

והנכון בעיני כי "הוכח תוכיח" כמו "והוכח אברהם את אבימלך" (בראשית כא, כה). ויאמר הכתוב, "אל תשנא את אחיך בלבבך בעשותו לך שלא כרצונך, אבל תוכיחנו מדוע ככה עשית עמדי? ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתו בלבך ולא תגיד לו; כי בהוכיחך אותו יתנצל לך או ישוב ויתודה על חטאו ותכפר לו"².

ההבדל בין שני הפירושים ל"הוכח תוכיח את עמיתך" הוא שהאחד חברתי ומשנהו בין-אישי. בהצעה הראשונה של הרמב"ם, והשנייה של הרמב"ן, המצווה עניינה ערכות הדדית. כשאנו רואים יהודי אחר עומד לעשות עברה, עלינו לנסות להניאו מכך. אין

לנו רשות לומר "זה עניין פרטי בינו לבין הקב"ה". כמאמר חז"ל, "כל ישראל ערבים זה בזה". אנחנו אחראים לא רק למעשינו אלא גם למעשי אחרים. זהו פרק חשוב בהלכה ובמחשבה של היהדות.

אך הרמב"ם והרמב"ן מודעים שניהם לכך שזה איננו מובנו הפשוט של הכתוב. בהקשרו בתורה, הכתוב מציע תובנה דקה על הפסיכולוגיה של היחסים הבינ-אישיים.

היהדות הואשמה לפעמים בידי הנצרות כי היא מחפשת צדק ולא אהבה. "הדרשה על ההר", למשל, מנגידה בין תורת ישראל לתורת החדשה של הנוצרי כך: "שַׁמְעַתֶּם כִּי נֹאמֵר אֶהָב אֶת רַעְךָ וְשָׂנֵא אֶת אוֹיְבֶיךָ; וְאֲנִי אוֹמֵר לָכֶם, אֶהָבוּ אֶת אוֹיְבֵיכֶם וְהִתְפַּלְלוּ בְּעַד רוֹדְפֵיכֶם" (מתי 5, 43-44). הטענה כלפי היהדות כוזבת לחלוטין. באבות דרבי נתן (כג, א) יש מימרה נפלאה בנושא הזה: "איזהו גיבור? ... מי שעושה שונא - אוהבו". לא לקפוץ לאהבת האויב, אלא לגרום לאויב להיות אוהב. שכן התורה, להבדיל מן הברית החדשה, מבינה את הפסיכולוגיה של השנאה.

אם אדם פגע בנו, טבעי שנרגיש פגועים. מה נעשה אם כן כדי לקיים את מצוות "לא תשנא את אחיך בלבבך"? תשובתה של התורה: דבר איתו. שוחח איתו. אתגר אותו. מחה באוזניו. אולי הייתה לו סיבה טובה לעשות מה שעשה. ואולי פעל במזיד, אך המחאה שלנו תיתן לו, אם יבחר בכך, הזדמנות לחשוב שוב ולהתנצל ואז נסלח לו. בכל מקרה, הדיבור הגלוי הוא הדרך הטובה ביותר לתקן יחסים שהתקלקלו. אנו שבים ופוגשים כאן אחד מן המוטיבים החוזרים ביהדות: כוחו היוצר, המקיים והמתקן של הדיבור, במערכות יחסים ובכלל.

הרמב"ם ציטט, בדבריו שהבאנו לעיל, מקור שנותן מפתח: פסוק מסיפור אמנון ותמר. כזכור, אמנון, מבניו של המלך דוד, אנס את אחותו-למחצה תמר. כשאבשלום, אחיה של תמר משני הצדדים, שומע על המעשה, תגובתו הראשונה נראית רודפת שלום:

וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אַבְשָׁלוֹם אַחִיהָ, "הֲאִמְנֹן אַחִיךָ הִיא עִמָּךְ? וְעַתָּה, אַחֹתִי, הִחְרִישִׁי; אַחִיךָ הוּא. אֵל תְּשִׁיתִי אֶת לִבְךָ לְדַבַּר הַזֶּה" וַתֵּשֶׁב תִּמְרָ וְשָׁמְמָה בֵּית אַבְשָׁלוֹם אַחִיהָ. וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד שָׁמַע אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיַּחַר לוֹ מְאֹד. וְלֹא דִבֶּר אַבְשָׁלוֹם עִם אֲמֹנֹן לְמַרְעֵ וְעַד טוֹב, כִּי שָׂנֵא אַבְשָׁלוֹם אֶת אֲמֹנֹן עַל דְּבַר אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת תִּמְרָ אַחֲתוֹ. (שמ"ב יג, כ-כב).

למראית עין הוא אדיש, אך המראית - תרמית. אבשלום לא שוכח ולא סולח. הוא מחכה שנתיים, ואז מזמין את אמנון למשתה בחג גז הצאן. הוא מורה לאנשיו, "ראו נא! פטוב לב אמנון ביני, ואמרתיו אליכם 'הפּוּ אֶת אֲמֹנֹן וְהַמַּתֶּם אֹתוֹ' - אֵל תִּירְאוּ". וכך עשו.

שתיקתו של אבשלום לא הייתה שתיקת סליחה אלא שתיקת שנאה - השנאה שעליה דיבר פייר דה לאקלו ברומאן 'יחסים מסוכנים' באומרו "את הנקמה מוטב להגיש קרה". דוגמה חזקה לא פחות יש בספר בראשית:

וַיִּשְׂרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בָּנָיו, כִּי בֶן זָקְנִים הוּא לוֹ, וְעָשָׂה לוֹ כְּתֻנֹת פָּסִים. וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי אֹהֵב אֶבְיָהֶם מִכָּל אֶחָיו - וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ, וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֵם. (בראשית לו, ג-ד).

על כך כותב ר' יהונתן אייבשיץ:

כשיש לאדם בליבו תלונה ותערומות חברו, נתרבה השנאה יום ביומו. אבל כשמדבר ואומר לחברו 'ראה מה זה שעשית לי', וחברו יתנצל לפניו, או שמודה לו ומבטיח אותו מבלי לעשות עוד כזה - אז סרה השנאה. ולכך צוותה התורה, וכזה יתבטל השנאה מלבבו ושב השלום למקומו. ואילו השבטים יכלו לדבר עמו היה נעשה שלום ביניהם.³

חוסר מסוגלות לקיים תקשורת הוא פעמים רבות הקדמה לנקמה. עתה נבין את ההיגיון הפנימי בשני הפסוקים שציטטנו בפתח דברנו. הסיפא, "ואהבת לרעך כמוך", הוא האידיאל; המצוות המוצגות לפניו, כסדרן, הן דרך להתמודד עם מקרים שבהם קשה להשיג אידיאל זה. הנה, מעין כך אומר לנו הקב"ה:

ואהבת לרעך כמוך. אבל לא את כל הרעים אפשר לאהוב. ישנם כאלה שפגעו בך מתוך קנאה או זדון. זה מובן. אינני מצווה עליך לחיות כאילו היית מלאך, בלי רגשות אנושיים טבעיים. ובכל זאת, אני אוסר עליך לשנוא את אחיך בלבבך. משום כך, כשמישהו עושה לך עוול עליך להתעמת איתו. עליך להוכיחו, להביע בפניו את רגשי הכאב והמצוקה שלך. אולי תגלה שלא הבנת את כוונותיו. ואולי תגלה שהוא אכן התכוון לפגוע בך, אבל עכשיו, כשהוא מתוודע אל הפגיעה שפגע ואל השלכותיה, הוא מתחרט באמת ובתמים. לעומת זאת, אם לא תדברו, יש אפשרות ממשית שתטור לו טינה, ובחלוף הזמן אפילו תגיע לידי מעשה נקם, כפי שקרה לאבשלום.

זהו ייחודה המרשים של התורה: היא מנסחת אידיאלים נאצלים, ובו בזמן מדברת אלינו כאל בני אדם. לו היינו מלאכים, קל היה לנו לאהוב כל אחד. אבל איננו מלאכים. אתיקה המורה לנו לאהוב את אויבינו, בלי לתת לנו שום מתווה מעשי ואנושי להגעה לידי אהבה כזאת, היא אתיקה שאי אפשר לחיות לפיה. במקום זאת מציבה התורה תוכנית מציאותית: תקשורת.

מתוך כנות הדדית, מתוך דיבור גלוי על הדברים שמציקים לנו, נוכל להגיע לידי התפייסות - לא תמיד, כמובן, אבל תדיר. כמה צער וכמה דם היו נחסכים לו נשמעה האנושות למצווה פשוטה זו.

סביב שולחן השבת

- איך היו מתגלגלים הדברים לו מצאו אחי יוסף דרך ללבו עם יוסף את כעסיהם עליו?
- מדוע השתיקה מסוכנת לפעמים מן המריבה?
- נסו להיזכר במקרה שבו הייתם מוטרדים בגלל מישהו אבל לא אמרתם דבר. לידי מה הגיעה ההרגשה הזאת?

1 משנה תורה, הלכות דעות ו, ו-ז.

2 פירוש הרמב"ן לתורה, ויקרא יט, יז.

3 ר' יהונתן אייבשיץ, תפארת יהונתן, לבראשית לז, ד.